

Reformáció és iskolakultúra

(Referátum a debreceni Bajkó Mátyás-emlékülésen)

Vocem prego – így kérnek szólást a Presestől a miskolci egyetemi szakestélyeken, ahol az egykori selmeci diákszokásokat ma is elevenen gyakorolják. Ez a tiszt-ség ugyan nem szerepel Bajkó Mátyás alapművében (a protestáns diákélet tanulmányozói számára mondhatni kis „sola scripturában”, a *Kollégiumi iskolakultúránk* című 1976-ban megjelent könyvében). S hát nem szerepel az Etalon szerepe sem, akinek az a dolga, hogy az elnök felszólítására időnként elmondjon egy nyelvtörőt, s ha nem akad el a nehéz szövegben, akkor még teletölthetők a poharak, de ha az Etalon nyelve már nem szolgál jól (véltetően hasonlóképp a többi jókedvű diák állapotához), akkor az elnök véget vet az italozásnak. De a kollégiumi létben kialakult szerepkörök mindegyikéről – mint az iskolakultúra részeiről, ma így mondanánk a „tanulói részvétel” szerepköreiről – gazdagon informálódhatunk az említett kötetből (seniortól a contrascribán, az oeconomuson, collegán, vigilen, apparitoron át a calefactorig). Megerősítem: Bajkó Mátyás életműve, kollégiumkutatásai a hazai neveléstörténetben a Fináczy utáni nemzedék meghatározó eleme (tán Mészáros Istvánnal osztozik e poszton). S ha Bajkó életművében a neveléstörténet és a komparatiztika egybefonódását értékeli az utókor, akkor kötelességem jelezni, hogy a Bajkó utáni korszak jeles kutató személyisége, Ugrai János – Karády Viktor nyomán – a történeti szociológiát ötvözi a klasszikus neveléstörténeti diskurzussal fontos kollégiumtörténeti munkáiban. De írásomban ama bizonyos, „igazi” Sola Scripturáról kívánok szólni. A Bajkó-életműre emlékezéstől nem idegen, hogy a reformáció 500. évfordulójának előestéjén ebben az összefüggésben helyezzük el a „protestáns iskolakultúrát”. (Ismételten megjegyezve: az „iskolakultúra” szó Bajkó remek leleménye, az ő terminusa él ma folyóiratcímként, de az iskoláról szóló komplex gondolkodás kiindulópontjaként is. Soha nagyobb elégtétel az utókortól: egy terminus technikus, mely folyamatos része marad a szaktudományi diskurzusnak.)

Miben látom a reformáció pedagógiai, nevelésügyi üzenetét? Ezt próbálom sorba venni. Először is az *evilági létben* való helyállás normája (mely valóban kopernikusi fordulat az egyén küldetéséről alkotott gondolkodásmódban a siralomvölgy-felfogást követően; a Teremtővel alakítható közvetlen – mondhatni a *mediátorokat* kiiktató viszony; párbeszéd lehetősége, mely a felelősség-etika, számunkra az *erkölcsi nevelés* szempontjából jelenthetett újat (gondoljunk csak Ady versére, *A Sión hegy alatt* címűre); a Szentírás olvasásának kötelessége és lehetősége – természetesen a modern nemzeti irodalmi anyanyelvek kialakulása. S ezzel szorosan összefüggően Apáczaival szólva: az „iskolák felettébb szükséges volta”. Ugyanakkor az sem közömbös, hogy a *mindenkinek*

szükséges és lehetséges iskola gondolata jelent meg a reformációval. Ezt az oktatáspolitikailag végsőkéig demokratikus normát alapvetően Comeniustól ismerjük és hagyományozzuk. Az Isten előtti egyenlőségből következő iskolakép és a hozzá tartozó, általános eredményt ígérő didaktika szorosan idetartozik. Mindehhez pedig alkalmas *iskolakultúra* kívántatik. Nos, ez az iskolakultúra valósult meg a protestáns kollégiumokban. Melynek lényege – puritán szigoros legendás derűje mellett – ama bizonyos Apáczai-mondatban rejtezik: „tanulók és tanárok rendezett társulása”. Mint ismeretes, e kollégiumokban nem volt éles választóvonal tanár és diák között. A fent leírt szerepek felelősséghez, a részvétel élményéhez juttatták a diákokat (miközben a szó szoros értelmében játszva el-sajátították a minta, a Római Köztársaság tisztviselőinek szerepeit is). De legalább ennyire fontos, a *ko légium* (együtt tanulás) fogalomból adódóan az együttélés egy fedél alatt, az akadémista diákok tanári szerepköre, a professzorokkal (s Jókai *A nagyenyedi két fűzfa* írásából tudjuk, hogy a professzor urak leánykáival is) való szorosabb együtt-lét lehetősége. A diákélet más elemei is részei ennek az iskolakultúrának. Az emlegetett selmeci-miskolci hagyomány is, egy másik Jókai-kötetből (*És mégis mozog a föld*) ismert csittvári krónika története is idetartozik. S idetartozik mindaz, amit a korán jött reformpedagógustól, Csokonai Vitéz Mihálytól tanulhatunk – a drámapedagógia elődjeként számon tartható diákszínjátszástól a nevezetes *nagyerdei pipázást* kis túlzással az erdei iskola archetípusának tekinthetjük. S bár funkciójáról megoszlanak az álláspontok, a patakai Pántzél vármegyét (Kövy professzor innovációját, a *projekt-módszer* előzményeként tekinthetjük. (Bajkó a *politikai szocializáció* részeként tartja számon – erre hajlok magam is –, Ugrai a *jogi oktatás* hatékony módszerének.) S a folytatás? A Szemere Bertalan nevével fémjelzett Nándor megye? Az *iskola-köztársaságok* egyik előképe? Sok okunk van tehát figyelni a jeles évfordulóra.